

JOŠ JEDAN ŽELJEZNODOBNI GROB NA PREVLACI KOD STONA

ROMANA MENALO
Dubrovački muzeji
Arheološki muzej
Pred dvorom 3
HR-20000 Dubrovnik
romana.menalo@dumus.hr

UDK: 903.5(497.5 Ston)"638"
Stručni članak
Professional paper
Primljeno / Received: 2010-03-09

U radu se analizira slučajni nalaz nekoliko ulomaka keramičkog posuđa, jedne omega igle i kamene perle na Prevlaci kod Stona, oko 200 m istočno od gradskih vrata. Krajem šezdesetih godina prošlog stoljeća, nepoznati nalaznik je, prilikom kopanja temelja vikendice, artefakte sakupio i predao tadašnjem Zavodu za zaštitu spomenika kulture u Dubrovniku. Objava tih skromnih nalaza je bitna zbog pomanjkanja istraživanja na stonskim prapovijesnim lokalitetima. Posuđe je bez dvojbe grčke provenijencije i može se datirati u razdoblje od kraja 5. do kraja 4. stoljeća pr. Kr. Uz ostale slučajne nalaze u neposrednoj blizini, poglavito na stonskoj Prevlaci, može se ustanoviti postojanje nekropole na ravnome, koja okvirno pripada vremenskom razdoblju od 5. do kraja 4. stoljeća pr. Kr.

KLJUČNE RIJEČI: *Stonska prevlaka, nekropola na ravnom, grčka keramika, skyphos, omega igla*

Preseljenjem arheološke građe prikupljene pretežno arheološkim istraživanjima koja je vodio tadašnji Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode – danas Konzervatorski odjel u Dubrovniku, kutijica s nalazima iz Stona dospjela je u spremište Arheološkoga muzeja Dubrovačkih muzeja sredinom 1991. godine. Na kutiji je zalijepljen papir s rukom nacrtanim položajem vikendice uz stari put koji prolazi ispred zgrade stonske policijske postaje i tekst "Nalazi na terenu, izgradio – oštetio grob prilikom gradnje vikendice" (Sl. 1 i 2). Riječ je o malom broju nalaza koje je nepoznati nalaznik sačuvao kad su bili pronađeni tijekom kopanja temelja za vikendicu 1969. ili 1970. godine i predao Zavodu. Vikendica je poslije proširena u veću kuću.¹ Nekoliko je kuća odnedavno izgrađeno na tom potezu (prema sjeveroistoku), no nisu prijavljeni slični nalazi pri kopanju njihovih temelja (Sl. 3).

Katalog nalaza:

1. Ulomak *skyphosa*, inv. br. 1559, dimenzije: visina 2,4 cm, promjer ručke 0,7-0,8 cm, debljine stijenke vrata 0,2 cm. Sastoji se od dijela vrata izvijena prema van i cijele ručke. Izrađen je od fino pročišćene pečene gline, žute oker boje, s djelomično sačuvanim crnim premazom s unutrašnje i s vanjske strane (Sl. 4, Tabla I-2.).
2. Ulomak ručke *skyphosa*, inv. br. 1560, dimenzije: promjer ručke 0,9 cm. Izrađena je od fino pročišćene pečene gline žute oker boje. Crni je premaz djelomično sačuvan. (Sl. 5, Tabla I-3).

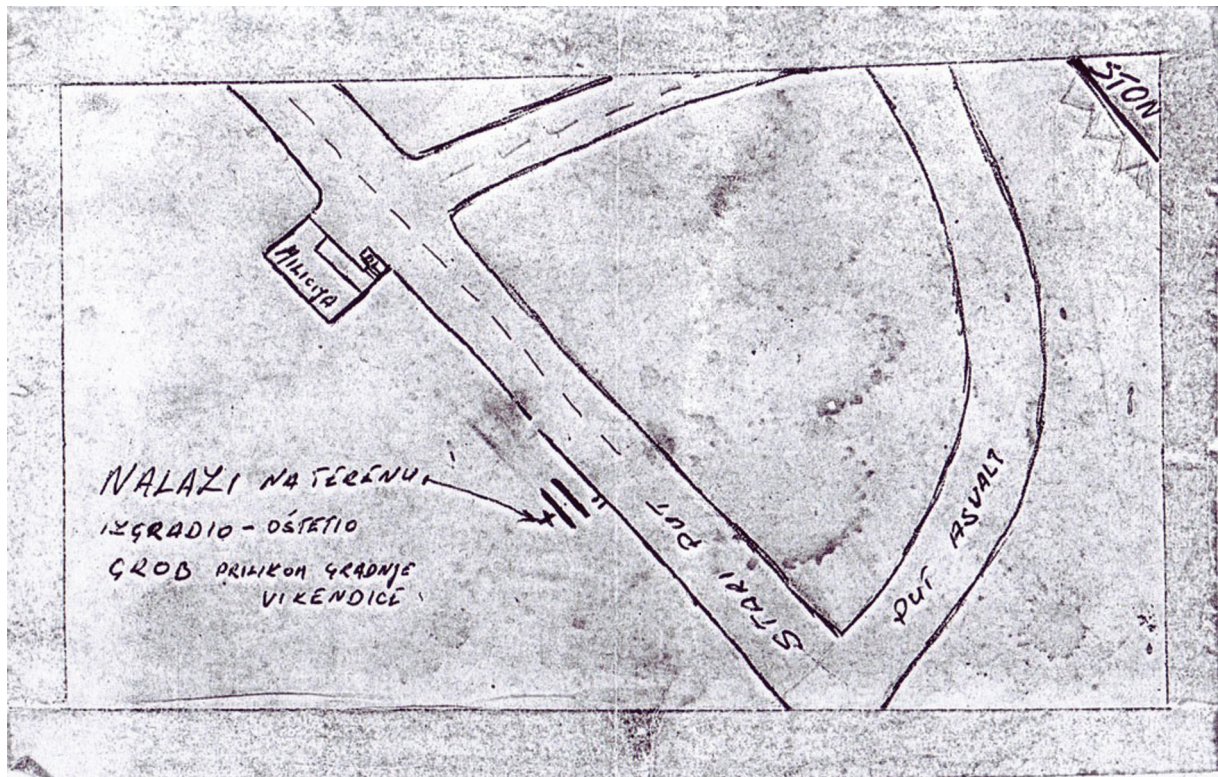
¹ Kuća se nalazi na čestici 1278/89 K.O. ZATON DOLI, iznad staroga puta.

Sl. 1. Ston i stonska prevlaka s lokalitetom u crvenoj kružnici, s Podzvizda (foto: Z. Žeravica).

Fig. 1 Ston and the Ston isthmus with the site in a red circle, from Podzvizd (photo: Z. Žeravica).

3. Ulomak dna *skyphosa*, inv. br. 1562, dimenzije: visina 4 cm, promjer dna 6,5 cm, debljina stijenke trbuha 0,45 cm. Izrađen je od fino pročišćene pečene gline žute oker boje. Na unutrašnjem su licu tragovi crnog premaza, a na vanjskomu do jedne crte jer je crni premaz postignut uronjavanjem u boju (Sl. 6, Tabla I-4).
4. Ulomak dna *skyphosa*, inv. br. 1561, dimenzije: visina 2,5 cm, promjer dna 5,4 cm, širina prstena 0,6 cm, debljina stijenke 0,4 cm. Djelomično sačuvano dno ima prstenasto zadebljanje s vanjske strane, a ostao je i manji dio trbuha koji se širi prema van. Izrađen je od fino pročišćene pečene gline žute oker boje. Mjestimično je sačuvan crni premaz s vanjske strane (također na dnu) i s unutrašnje strane (Sl. 7, Tabla I-5).
5. Ulomak dna *skyphosa*, inv. br. 1563, dimenzije: visina 4 cm, debljina stijenke trbuha 0,4 cm, visina prstena 0,5 cm, debljina dna 0,7 cm. Sačuvan je dio dna posude s lagano zadebljanim početkom noge. Izrađen je od fino pročišćene pečene gline žute oker boje. Unutrašnje lice ima slabo sačuvan crni premaz, a s vanjske se strane sačuvala traka crnog premaza iznad prstenastog zadebljanja širine oko 1,6 cm (Sl. 8, Tabla I-6).
6. Mali ulomak posude, inv. br. 1564, dimenzije: sačuvana visina 2 cm, debljina stijenke 0,2-0,4 cm. Riječ je možda o ulomku lijevka manjega vrča, malo pojačanog ruba. Rađen je od fino pročišćene pečene gline žute oker boje, s djelomično oštećenim crnim premazom s vanjske i unutrašnje strane (Sl. 9, Tabla I-7).

Sl. 2. Crtež na kutiji s nalazima (nepoznati nalaznik).

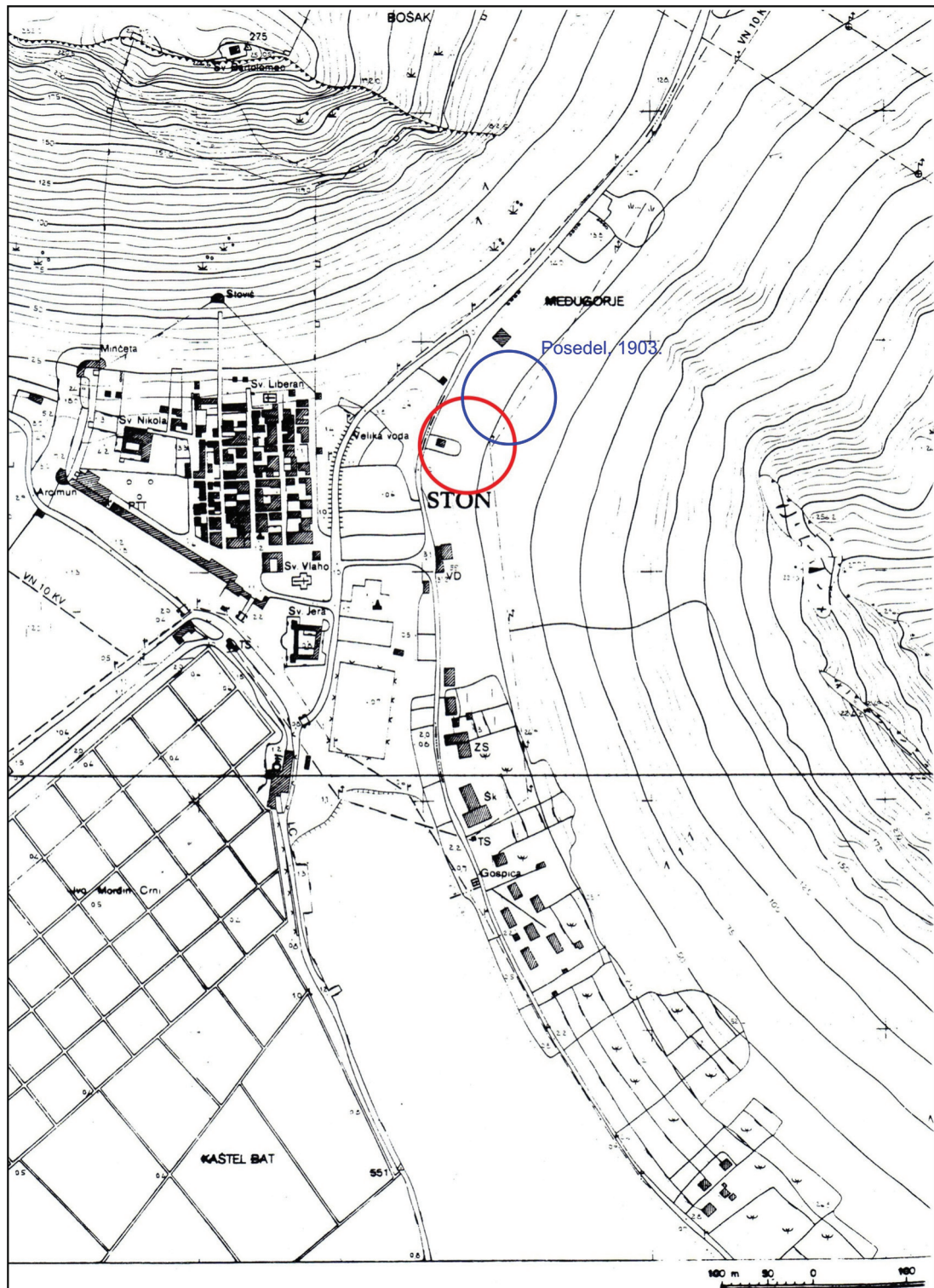
Fig. 2. Drawing on a box with finds (unknown finder).

7. Perla iz ogrlice, inv. br. 1565, dimenzije: visina 1,5 cm, vanjski promjer 2,1 cm, promjer otvora 0,6 cm. Bikonična je i nepravilnog oblika. Izrađena je od kamena bjelkaste boje (Sl. 10, Tabla I-8).
8. Ukrasna igla tipa "omega", inv. br. 1566, dimenzije: visina 6,6 cm, promjer noge 0,2 cm. Izrađena je od bronce. Jedna je noga pukla i nedostaje joj donji dio (Sl. 11, Tabla I-1).

U Glasniku Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini iz 1905. objavljen je članak Josipa Posedela, direktora velike gimnazije u Dubrovniku, "Prehistorijsko groblje kod Stona", u kojemu naznačuje da "kad se je u proljeću godine 1903. popravljala pokrajinska cesta, koja vodi iz Velikog Stona u Mali Ston naigjoše radnici na nekoliko starinskih grobova, u kojima osim ljudskih ostataka nagjoše nešto posugja i nakita".² Dalje piše da je stonski podnačelnik Antun Bandur spremio i sačuvao nekoliko predmeta koji su nađeni "malo koračaja na istoku Velikog Stona, i to odmah povrh puta, koji vodi preko prevlake stonske, a na obronku brda, što zagragjuje prevlaku s istočne strane" (Sl. 2). Radilo se o sedam ravnih grobova, dublje ukopanih u zemlju, od kojih je samo jedan djelomično sačuvan, orijentiran od sjevera prema jugu, oko 200 m od istočnih gradskih vrata, a koji su pripadali višem staležu s obzirom na karakter nalaza.³ Autor je prema tom grobu zaključio da su bili svi uokvireni manjim, nepravilnim pločama u obliku sanduka

² J. POSEDEL, 1906, 441.

³ M. ZANINOVIĆ, 1996, 404-405.

Sl. 3. Položaj na katastarskoj karti, u crvenoj kružnici.
 Fig. 3. Position on a cadastral map, in a red circle.

Sl. 4. (foto: B. Gjukić).
Fig. 4 (photo: B. Gjukić).

Sl. 5. (foto: B. Gjukić).
Fig. 5 (photo: B. Gjukić).

s pokrovom od većih, pravilnijih ploča, a radnici su mu kazali da su bili različito orijentirani. Među ostacima prikupljeni su sljedeći nalazi: fibule različitih tipova (dvije spiralnonaočaraste fibule, dvije fibule s nogom u obliku beotskog štita, tri fibule polumjesečastog luka – jedna s trokutastom i dvije s četvrtastom nogom, jedna pracertosoidna i jedna ranolatenska), jedanaest ukrasnih igala – osobito šest dvokrakih s omega-glavom, tri privjeska, četiri vezice za pojas, jedna željezna sjekira (antropomorfna)⁴, deset željeznih kopalja, jedno stakleno zrno (Tabla II, Tabla III).⁵ Posebno je istaknuo nalaz brončanih štitnika za noge, *knemida*, za koje je konstatirao da su "posve slične onima, što su iskopane u Sanskom Mostu", 1895., u ravnom grobu 2, a koje se nalaze u Zemaljskom muzeju u Sarajevu (Tabla IV i Tabla V).⁶ Ne radi se o jedinim prapovijesnim nalazima na užem području Stona. Kod sela Zamasline, na prijevoju uz put prema Stonu nađena su dva groba koja su se nalazila u grobnoj gomili sa sanducima od kamenih ploča (jedan u smjeru jugozapad-sjeveroistok dimenzija 1,10 sa 0,55 m, drugi u smjeru istok-zapad dimenzija 1,10 sa 0,50 m), čiji su mogući prilozi izgubljeni za arheologe.⁷ Između Hodilja i Malog Stona nalazi se najvjerojatnije gradina na brežuljku Humac, koja nikada nije arheološki istražena, a nasuprot na

⁴ Z. ŽERAVICA, 1993, 114, br. 640.

⁵ J. POSEDEL, 1906, T. I, T.II.

⁶ F. FIALA, 1896, 221-222.

⁷ M. ZANINOVIĆ, 1996, 405.

Sl. 6. (foto: B. Gjukić).
Fig. 6 (photo: B. Gjukić).

poluotoku Ostrogu vidljive su i gomile. Nadalje, u stonskom polju nalaze se dvije gradine. Jedna je na brdu Gradac, na čijem se vrhu ističe glasovita crkva sv. Mihajla, ali na kojoj nisu do danas još otvoreni istražni rovovi od najviše kote do razine polja. Oni bi nam upotpunili saznanja o životu od prapovijesti do srednjega vijeka, koje se, osim postojanja ranosrednjovjekovne crkve i izuzetno kvalitetne kamene građe s pleternom ornamentikom, temelje na slučajnim nalazima prapovijesne i antičke keramike. Druga gradina se nalazi istočnije, na brijegu Humac, ali se ni na njoj nisu poduzela još uvijek nikakva istraživanja (Tabla VI).⁸

Šime Batović u svom "Osvrtu na područje Dubrovnika u prapovijesti" tijekom znanstvenog skupa u Dubrovniku 1984. godine ustanovio je kako su se utjecaji širili s više strana.⁹ Jednim je dijelom na ovom području bio prisutan utjecaj Liburna, a ogledao se u spiralnonaočarastim fibulama (ranolatenskim) ili sponama. Drugim se dijelom utjecaj širio iz glasilačke kulture u obliku fibula (s nogom u obliku beotskog štita), raznovrsnih privjesaka, pojedinih ukrasnih igala i kopalja, koji se mogu datirati u 6. ili 5. stoljeće pr. Kr. Boško Marijan je južnu Dalmaciju, uz najveći dio istočne Hercegovine, nazvao posebnim prijelaznim ili kontaktnim područjem između južnih i sjeverozapadnih ilirskih zemalja. Tako, obrađujući željezno doba na južnojadranskom području (istočna Hercegovina i južna Dalmacija), ustanovio je da su dvokrake igle s omega-glavom najbrojnije u 4. fazi, što znači u 6. ili u prvoj četvrtini 5. stoljeća pr. Kr., ali da ih ima dosta i u 5. fazi, koja obuhvaća razdoblje od 475. do 300. godine pr. Kr., pa i kasnije.¹⁰

⁸ M. ZANINOVIĆ, 1996, 408.

⁹ Š. BATOVIĆ, 1988, 66.

¹⁰ B. MARIJAN, 2001, 91, 104/sl. 19.

Sl. 7. (foto: B. Gjukić).
Fig. 7 (photo: B. Gjukić).

Za razliku od prijašnjih nalaza iz Stona, ovaj sadržava uglavnom keramičke ulomke, iako ih je bilo i u nalazima iz 1903. godine. Posedel naime navodi da je tada nađeno nešto posuđa, ali i da radnici grobove već "pri kopanju razoriše i tako propadoše i zemljane posude, što se u njima nalažahu", tako da je, nažalost, zabilježeno kako su sačuvana samo tri dna posuda grublje fakture i manjih dimenzija,¹¹ što bi moglo možda dataciju tih nalaza fiksirati u sam početak 5. stoljeća jer se tad u grobove ili grobnice počinje tek polagati keramičko posuđe, uz ostale bogate nalaze koji upućuju na postojanje istaknutih prvaka – ratnika, članova novoformiranog ilirsko-plerejskog / ardijejskog višeg staleža ili vladajućeg sloja.¹²

Ulomci posuđa iz ovog nalaza (radi se najvjerojatnije o jednome grobu) izrađeni su svi od iste žute oker gline, ukrašeni su crnim premazom, što navodi na zajedničko podrijetlo, a time i na isto mjesto proizvodnje. U keramičkim radionicama Velike Grčke u južnoj Italiji počelo se, naime, ukrašavati posuđe crnim premazom metalnog sjaja od početka 4. stoljeća pr. Kr. Riječ je o tzv. kampanskoj keramici,¹³ imitaciji grčkih proizvoda, izrađenoj u lončarskim radionicama u Tarantu i Metapontu i ona je trgovinom dospjela do raznih mjesta na našoj obali, kao što su Vis, Hvar, Brač, Korčula, Vid kod Metkovića, Spila Nakovana i dr. Izrađivale su se i imitacije

¹¹ J. POSEDEL, 1906, 29-30.

¹² B. MARIJAN, 2001, 161.

¹³ M. MIŠE, 2005, 29-39.

Sl. 8. (foto: B. Gjukić).
Fig. 8 (photo: B. Gjukić).

Sl. 9. (foto: B. Gjukić).
Fig. 9 (photo: B. Gjukić).

raznovrsnoga posuđa u lončarskim radionicama na istočnojadranskoj obali. U našem slučaju crni je premaz uglavnom izgubio svoj karakterističan gotovo metalni sjaj, dakle je zagasit ili izlizan, ali uzrok tome mogu biti ili lošija kvaliteta premaza ili oštećenja nastala tijekom razdoblja duljega od dva tisućljeća. Na primjercima u katalogu nalaza pod br. 2, br. 3 i pod br. 6 premaz je ipak djelomično sačuvao svoj visoki sjaj.

Moramo međutim još primijetiti da je dno pod br. 4 bilo u potpunosti premazano crnom bojom, a dno pod br. 3 premazano je crnom bojom i s unutarnje i s vanjske strane, s time da je s vanjske strane kistom premazana traka iznad samog prstena dna. Činjenica je da je i mali ulomak pod br. 6 također premazan iznutra i izvana. Takav se postupak primjenjivao prilikom proizvodnje korinstkih *skyphosa* koji su onda reproducirani u velikim količinama u antičkim radionicama od konca 5. i u 4. stoljeće pr. Kr., pa i kasnije.¹⁴

Navedena dna zapravo i pripadaju trima *skyphosima*, s tim da je dno pod br. 6 različit od drugih, a mali ulomak najvjerojatnije pripada vrhu lijevka vrča sa zadebljanjem. Budući da je već konstatirano da su svi ostali ulomci posuđa izrađeni od iste gline i ukrašeni crnim premazom, može se zaključiti da imaju zajedničko podrijetlo i da se radi o keramici grčke provenijencije, no teško se na temelju ovakvih ostataka može odrediti točno mjesto proizvodnje. U špilji "Spila Nakovana" na Pelješcu nađena je također određena količina crno premazanih *skyphos-a*

¹⁴ B. MARIJAN, 2001, 95, T. 13, 1.

Sl. 10. (foto: B. Gjukić).
Fig. 10 (photo: B. Gjukić).

Sl. 11. (foto: B. Gjukić).
Fig. 11 (photo: B. Gjukić).

izrađenih u samoj Grčkoj tijekom 4. stoljeća pr. Kr.¹⁵ Time bi se datacija keramičke građe mogla okvirno postaviti od kraja 5. do kraja 4. stoljeća pr. Kr.

Uz iglu tipa "omega", ti bi se nalazi mogli preciznije datirati u sami konac mlađega željeznoga doba ili, točnije, u rani helenizam, što znači okvirno u 4. stoljeće pr. Kr. Naime, već je Z. Marić, analizirajući nalaze iz stolačkog kraja, poglavito nalaze iz Gradine u Ošanićima kod Stoca, ustvrdio da je na teritoriju Daorsa, koji su možda izlazili na more u Slanome, krajem 4. stoljeća pr. Kr. započelo "doba ilirskog helenizma" pod jakim utjecajem sredozemnih kultura.¹⁶ B. Marijan je, pri usporedbi pokretnog materijala od Stoca, Trebinja sve do dubrovačkog kraja, Pelješca i Korčule, zapazio mnoge zajedničke elemente koji su ga doveli do zaključka o etničkoj bliskosti raznih naroda ili plemena koja su obitavala u navedenim arealima.¹⁷ Vrijedni i bogati nalazi iz malog broja pronađenih ravnih grobova, bilo da se radi o metalnim predmetima ili o ostatcima keramičkih priloga, svjedoče o ključnom položaju stonskog domorodačkog stanovništva na plovnom putu uzduž istočnojadranske obale. Pritom se ne smije ispustiti iz vida postojanje nekoliko gradina u stonskom polju i na sjevernoj obali Malostonskog zaljeva s nešto možda

¹⁵ Podatke mi je ljubazno ustupio B. Kirigin za katalog izložbe o Spili Nakovani (R. MENALO, 2005, 20).

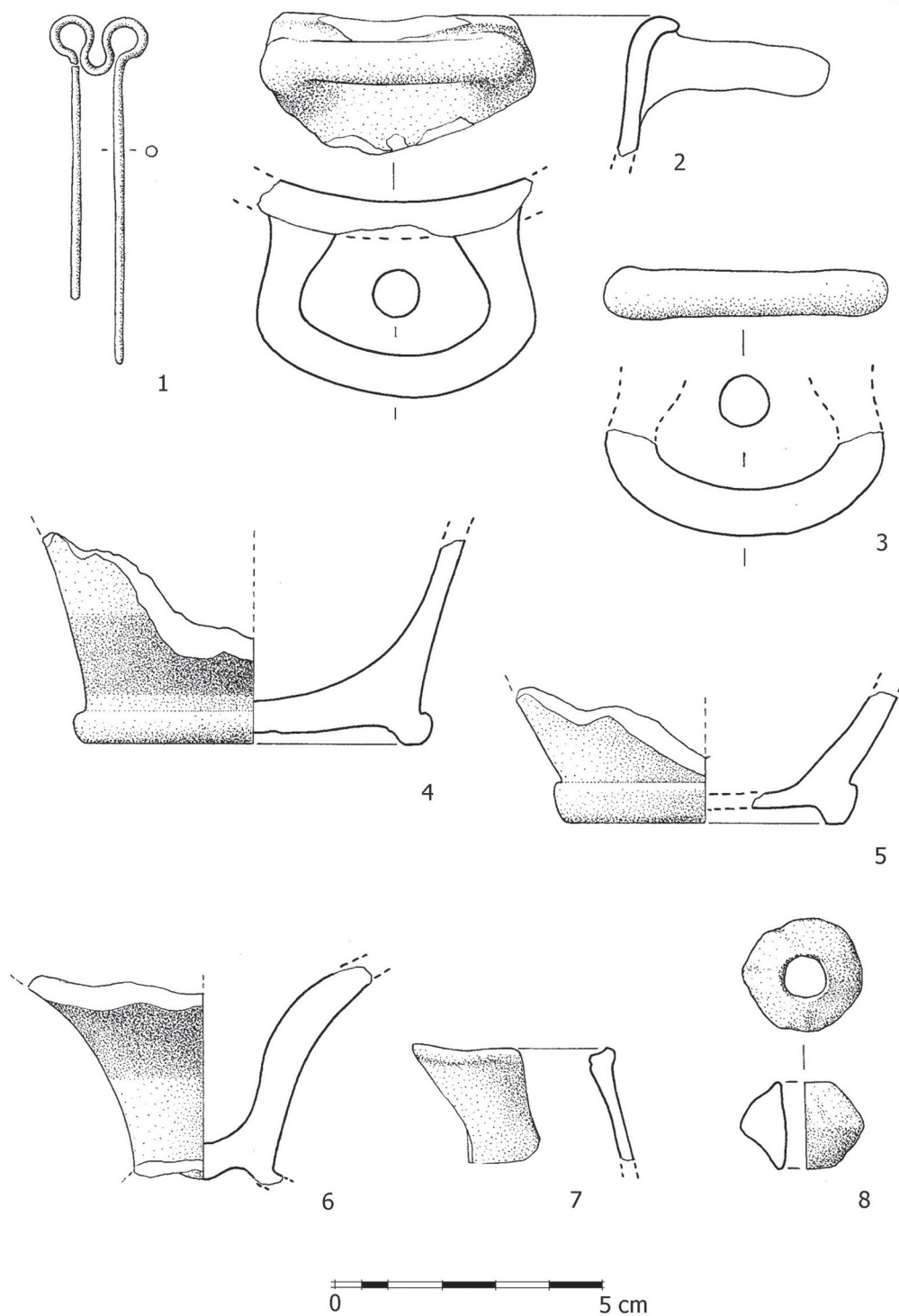
¹⁶ Z. MARIĆ, 1985, 47-53.

¹⁷ B. MARIJAN, 2001, 159-160.

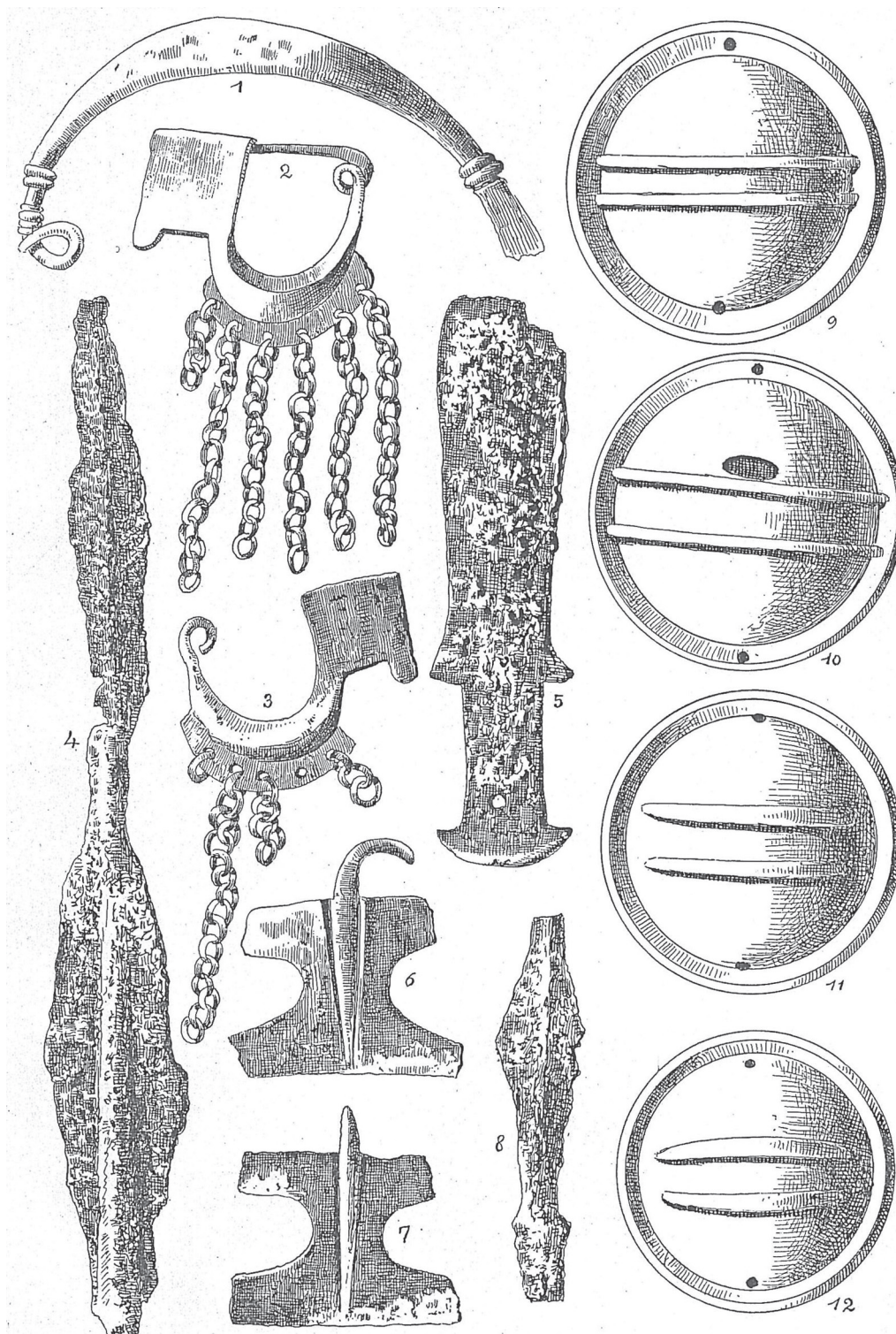
starijih tumula, te činjenicu da je tu bilo središte proizvodnje soli na južnom Jadranu. Odvijala se živa trgovina kako u stonskoj luci tako i na putovima što su vodili prema odredištima u zaleđu. Njih je valjalo braniti, što uostalom dokazuju, osim stonskog nalaza s početka 20. stoljeća (štitnici za noge, koplja i antropomorfna sjekira), i drugi nalazi ratničke opreme, pronađeni u bliskom neumskom zaleđu, koji su predstavljeni na znanstvenom skupu na Visu 2009. godine. Dodajmo tome kako je poznato da je kod Ps. Skilaka poluotok Pelješac ostao "bezimen". Njegov slikoviti opis "velik komad zemlje strši daleko u more" značio je da je Pelješac predstavljao značajno produljenje puta brodovima koji su dolazili s juga i plovili prema Neretvi. No kako je stonska prevlaka veoma uska, oko kilometra i pol, M. Nikolanci je iznio pretpostavku o stonskom *diolkosu* za trgovački promet, poput korinskog koji je ipak bio znatno duži, jer je osobno vidio na sjeveroistočnoj strani prevlake, u samom dnu zaljeva, na sjevernoj strani nove asfaltirane ceste, dvostruke spurile na dva mjesta u živcu kamenu. Pretpostavio je da je nekoć između stijena postojalo popločenje, no nije se upustio u atribuciju radi li se u ovom slučaju o grčkom *diolkosu* ili rimskom na temelju jednog izlaska na teren. Iznio je još pretpostavku da se tuda prenosila skupa, luksuzna roba, dakle laganiji teret i to s juga, i da su Korinčani već krajem 5. stoljeća pr. Kr. išli prema Naronu u potrazi za perunikom i najvjerojatnije prenosili robu preko stonske prevlake, što je znatno olakšavalo putovanje.¹⁸ Nema sumnje da je to područje u to doba bilo od osobite važnosti, a koristilo se kroz stoljeća sve do današnjih dana.

Na osnovi svega gore iznesenoga, ovaj nalaz, koji dakako nije spektakularan, ali koji je danas u našem posjedu zahvaljujući nepoznatom ljubitelju starina, predstavlja još jedan dokaz da se na ovom području nalazila nekropola na ravnome, od kraja 5. do kraja 4. stoljeća pr. Kr. Nadamo se da će zaživjeti dugoročni projekt rekognosciranja i istraživanja šireg stonskog područja – pa shodno tome i prevlake.

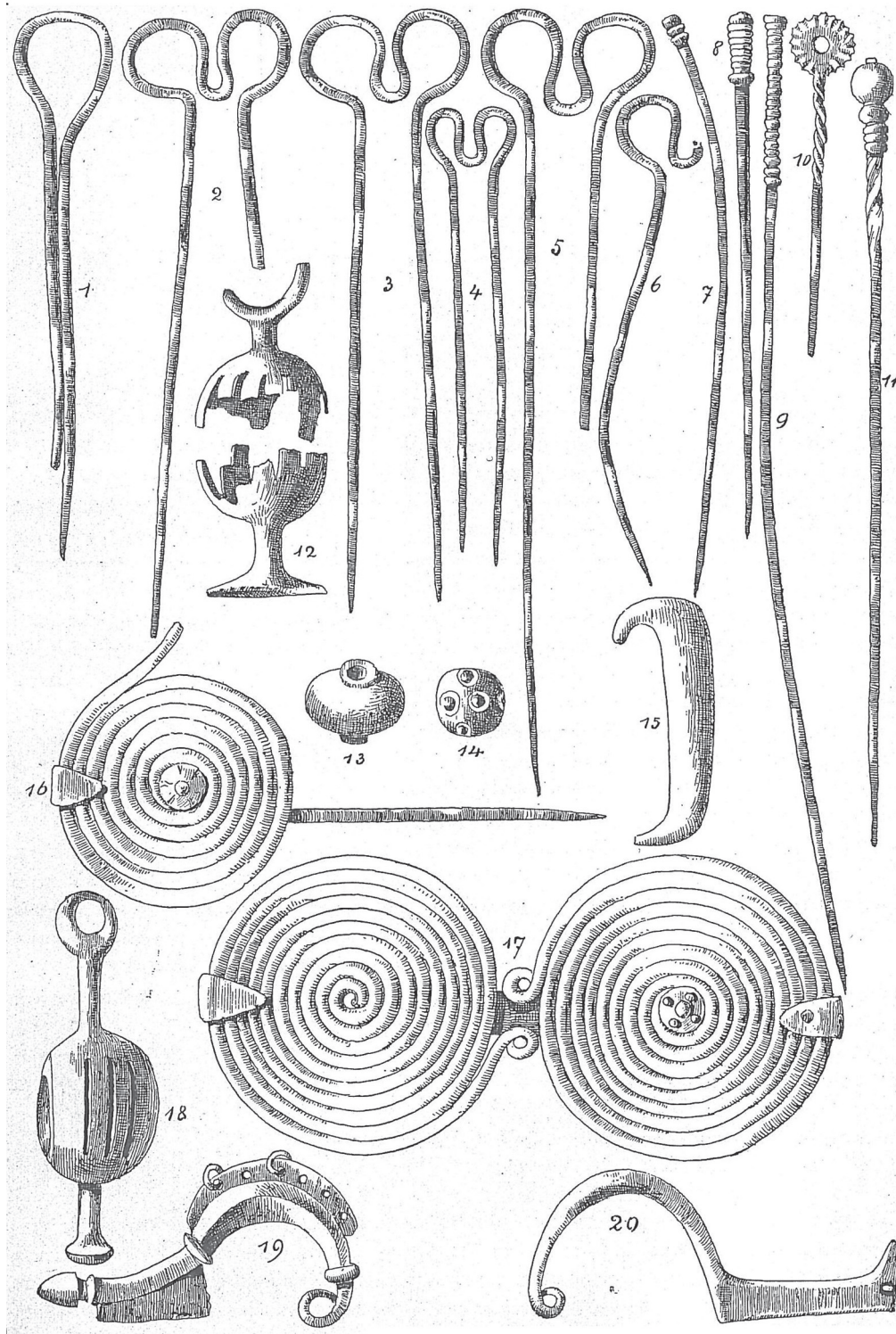
¹⁸ M. NIKOLANCI, 1989, 85, sl. 1, 94-97.

T. 1, 1-8 (crteži: M. Perkić).
Pl. 1, 1-8 (drawings: M. Perkić).

T. 2. Tabla I iz članka J. Posedela.
Pl. 2 Plate I from an article by J. Posedel.

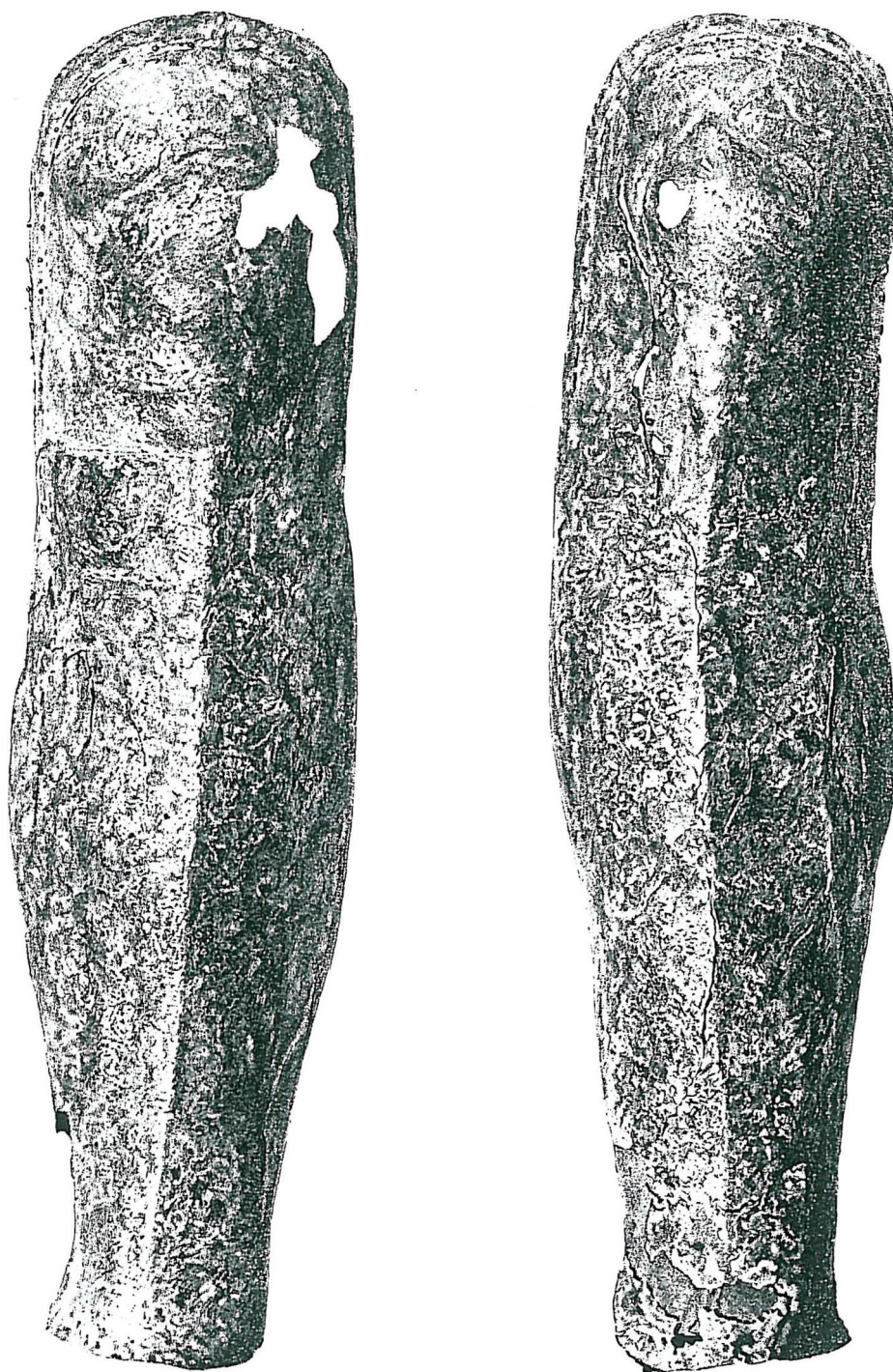

T. 3. Tabla II iz članka J. Posedela.

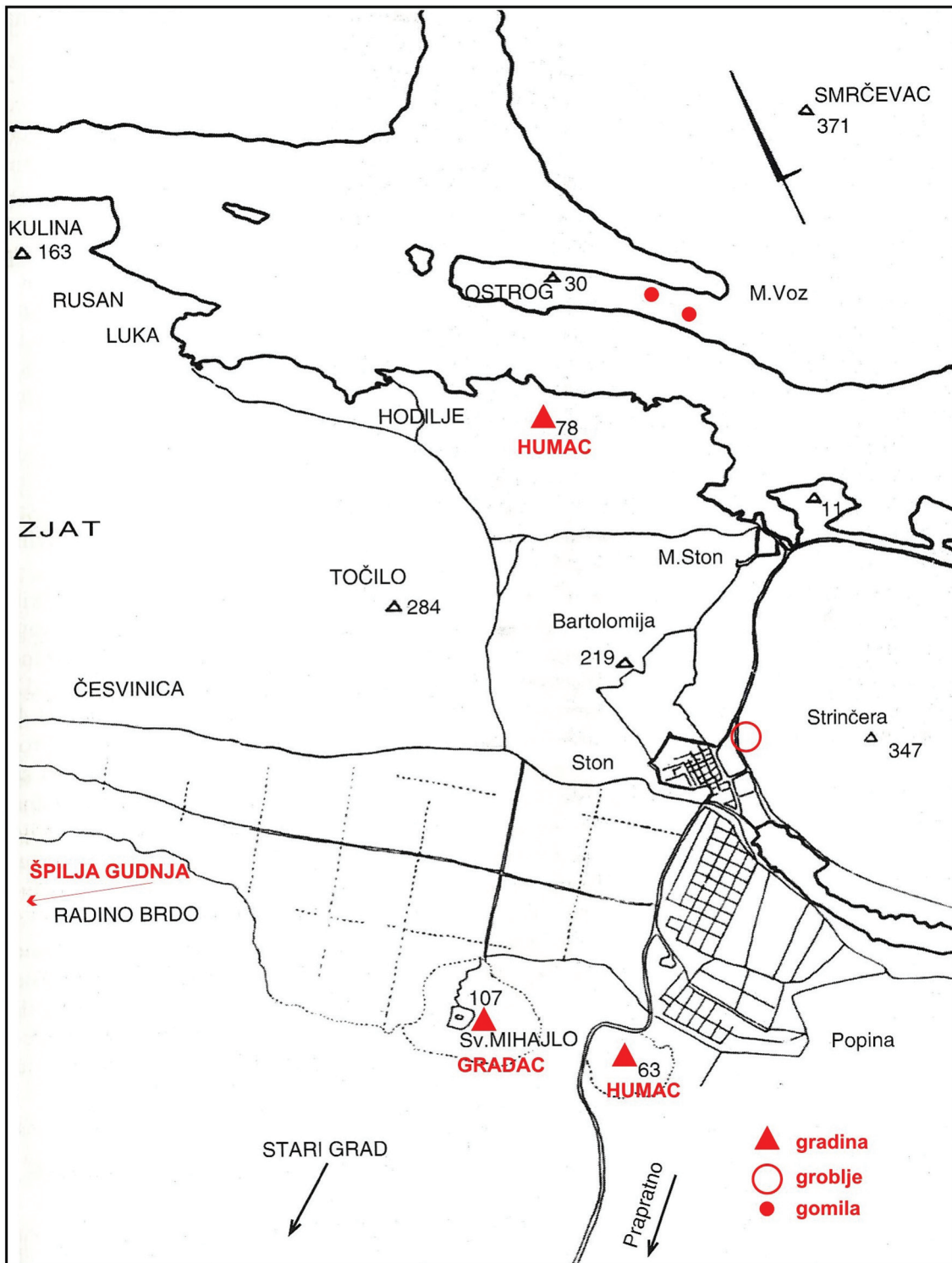
Pl. 3 Plate II from an article by J. Posedel.

*T. 4. Tabla I iz članka F. Fiale.
Pl. 4 Plate I from an article by F. Fiala.*

T. 5. *Tabla II iz članka F. Fiale.*
Pl. 5 *Plate II from an article by F. Fiala.*

T. 6. (priređila M. Oreb).
Pl. 6 (author: M. Oreb)

LITERATURA

- BATOVIĆ, Š., 1988. - Šime Batović, Osvrt na područje Dubrovnika u prapovijesti, *Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, 12, Zagreb, 51-77.
- FIALA, F., 1896. - Franjo Fiala, Nekropola ravnih grobova kod Sanskog mosta, *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, VIII, Sarajevo, 219-272.
- FISKOVIĆ, I., 1976. - Igor Fisković, Pelješac u protopovijesti i antici, *Pelješki zbornik*, Zagreb, 15-81.
- MARIĆ, Z., 1985. - Zdravko Marić, Helenizam i helenistička umjetnost u Hercegovini, *Materijali Saveza arheoloških društava Jugoslavije*, 20, 47-53.
- MARIJAN, B., 2001. - Boško Marijan, Željezo doba na južnojadranskom području (Istočna Hercegovina, Južna Dalmacija), *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 93, Split, 7-221.
- MENALO, R., 2005. - Romana Menalo, *Spila Nakovana – ilirsko svetište na Pelješcu*, Dubrovnik.
- MIŠE, M., 2005. - Maja Miše, Grčka i helenistička kermika iz Farosa u Arheološkom muzeju u Splitu (stari fond), *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 98, Split, 21-44.
- NIKOLANCI, M., 1989. - Mladen Nikolanci, Crna Korkira i poluotok Pelješac, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 82, Split, 81-98.
- POSEDEL, J., 1906. - Josip Posedel, Prehistorijsko groblje kod Stona, *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, XVII, Sarajevo, 441.
- ZANINOVIĆ, M., 1996. - Marin Zaninović, *Od Helena do Hrvata*, Zagreb.
- ŽERAVICA, Z., 1993. - Zdenko Žeravica, Äxte und Beile aus Dalmatien und anderen Teilen Kroatiens, Montenegro, Bosnien und Herzegowina, *Prähistorische Bronzefunde*, Abteilung IX, 18. Band, Stuttgart.

ANOTHER GRAVE ON THE ISTHMUS NEAR STON

SUMMARY

The grave was discovered by chance in the late 1960s when foundations of a house were dug some 200 m east of city gate. Finds were collected by an unknown finder who gave it to the former Institute for the Protection of the Monuments in Dubrovnik. Only several sherds of ceramic ware were found, an omega pin and a stone bead. Nevertheless, it is important to publish these modest finds having in mind lack of research at prehistoric sites in Ston. The ware is of Greek origin: Corinthian skyphoi or their Attic variants which can probably be dated to the 4th century BC. On the basis of this and other chance finds in the immediate vicinity, particularly on Prevlaka, it is reasonable to assume the existence of a flat necropolis which can be broadly dated to the period from the 5th to late 4th century BC.

KEY WORDS: *Ston isthmus, flat necropolis, Greek pottery, skyphos, omega pin*

Prijevod / Translation: Marija Korona

